

Se der hacker bestefar, eller bestemor på anbud

Avisene og de eldre

Kirsten Danielsen

Kirsti Valset

Se der hacker bestefar, eller bestemor på anbud

Avisene og de eldre

KIRSTEN DANIELSEN

KIRSTI VALSET

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Skriftserie 5/2004

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) 2004

ISSN 0808-9183

Desktop: *Torhild Sager*
Trykk: *Allkopi/GCS*

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00

Telefaks: 22 54 12 01

Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Dette notatet er skrevet på oppdrag fra Statens seniorråd og finansiert av Sosial- og helsedirektoratet. Målsettingen med prosjektet har vært å undersøke på hvilken måte eldre mennesker blir fremstilt i mediene. Oppdraget hadde en tidsramme på to måneder. Kirsti Valset, som har vært assistent på prosjektet, har gjennomført søkene i mediearkivet A-tekst. Hun har også skrevet metodedelen av skriftet.

Resultatene er presentert for Gruppe for forskning om aldring og livsløp ved NOVA som har kommet med verdifulle innspill. Den endelige utformingen av notatet er imidlertid min egen.

Oslo, desember 2004

Kirsten Danielsen

Innhold

Innledning	7
Medier stereotypiserer	8
Stereotypier	9
Eldreomsorgen i mediene	11
Danske undersøkelser	13
Det norske materialet	14
Data og metode.....	14
Analysemåter	18
Observasjonskategoriene	19
Eldreomsorgen.....	21
Eldre som ofre for kriminalitet	28
Den eldre og arbeidslivet	30
Det positive kontra det negative aldringsbildet	35
Andre medier	42
Litteratur	45

Innledning

Våre bilder av eldre konstrueres forskjellig, avhengig av hvem avsenderen er, og hvem bildet – det kulturelle uttrykket – er rettet mot. Vi har med mange billedskapere å gjøre. Vi har alle egne erfaringer med eldre foreldre eller besteforeldre. Dette er de private eller individuelle bildene. Når de kollektiviseres, blir de til menigmanns eldrebilder. Vi har offentlige forestillinger, slik de kommer til uttrykk gjennom bekymring for Eldres levekår, fastsettelse av pensjonsalder og andre aldersbetingede rettigheter (som for eksempel retten til å kjøre for halv pris på toget) og i forskjellige stortingsdokumenter – som Eldremeldingen. Vi har det medieskapte bildet: avisenes, fjernsynets, sangenes («når jeg blir 66»), malerienes og litteraturens eldrebilder, vi har reklamebildet og den vitenskapelige fremstillingen.

Det er ikke en gang nødvendig å argumentere for medias påvirkningskraft. Den er der, men hva forteller media oss om eldre? Hvordan fremstilles de og er det en sammenheng mellom fremstilling og det vi faktisk vet? Et eksempel: Vi vet at ni av ti eldre er ganske friske og selvhjulpne. Det er et faktum. Men om vi for eksempel tar for oss norske romaner hvor eldre mennesker er hovedpersoner, finner vi at de er utstyrt med alderens markante kjennetegn (Danielsen 2003). De eldre fremstilles som gebrekkelige, svekkede og det sosiale liv utspiller seg i begravelser. Den avvikende eldre – den gamle og syke eldre – blir i de litterære fremstillinger den normaliserte eldre. Det er viktig å studere disse dramatiserte og dramatiserende bildene og fremstillingene av alderdommen, for i disse fremstillingene og bildene ligger det implisitte teorier om eldre og aldring. Det er viktig å avdekke disse implisitte teoriene, for de har makt og blir et handlingspremiss som kan ha konsekvenser både for politikken og på det individuelle plan, ved at de kan være med på og å påvirke de yngres forståelse av hva det vil si å være gammel, og det kan ha konsekvenser for de Eldres selvoppfatning.

Et av de viktigste inntak for å danne seg et bilde av det offentlige Norges eldrebilder er media, det vil si avisene og fjernsynets fremstillinger. Å etablere kunnskap om fremstillingen av eldre i avisene er dette prosjektets formål. Vi har valgt to riksdekkende aviser,

Aftenposten og løssalgsavisen Dagbladet, ut fra den antagelse at løssalgsaviser har et annet fokus enn riksavisene. Vi har også valgt Bergens Tidende ut fra den antagelse at den vil ha et mer lokalt preg enn Aftenposten. Det vil være interessant om den nærhet vi antar at avisen har til sine lesere gir seg utslag i større grad av personfokusering. Vår inngang for å få tak i avisenes eldrebilder har vært A-tekst.

Medier stereotyperer

Aviser har et sterkt bildeskapende potensial. De er med på å forme våre forestillinger om verden. Vi forblir ikke upåvirket av måten avisene tematiserer alder og alderdom på. De skapte bildene har ikke bare konsekvenser for de eldres opplevelse av seg selv, men påvirker også andre aldersgruppers forestillinger om det å være gammel, selv om vi ikke forveksler de mediaskapte fremstillingene med «verden der ute». Tekster og bilder fyller stadig mer av luften omkring oss. Den ustoppelige påvirkningen vi blir utsatt for gjør det både nødvendig og interessant å studere medias sosiale konstruksjon av kategorien eldre. Media tar tiden på pulsen. Media er derfor et strategisk inntak til å studere moderne alderdomskonstruksjoner.

Det er en påstand en møter i ulike sammenhenger at mediene stereotyperer. Det er også pekt på at det er mediene som er skyld i at vi har fordomsfulle bilder av sosiale kategorier som eldre og innvandrere. Det taes i ulike sammenhenger for gitt at mediens fremstillinger av eldre er negativt ladet (Rørbye 1998). Det sies (ibid) at mennesker over en viss alder – 60 år – fremstår i den offentlige debatt som ofre og en byrde for andre. Det er et standardbilde som dekker over en differensiert virkelighet, pekes det på. At elendighetsbildet står sterkt forklarer Meyer (2003) med at det ikke er et spørsmål om en gal fremstilling som dekker over fakta, men det er et spørsmål om holdning. Holdninger manifesteres gjennom hvilket fokus en velger, og hvordan mangetydighet blir til entydighet. Men holdningene som ligger bak journalistikkens budskap reflekterer igjen det videre samfunnets holdninger. Når vi blir presentert for et stereotypet og negativt eldrebilde, møter vi våre egne fordommer, og får dem bekreftet. For journalister og vi andre lever i et klima der det helt grunnleggende sees på som et problem for den enkelte å bli gammel, og et problem for fellesskapet at den

enkelte blir gammel (Meyer 2003). Om det er slik som Meyer påstår, avdekker mediene våre egne stereotypier og blir et speilbilde av den kulturelle konstruksjonen av alderdommen og vår alles mening. Det er ikke mediene som har skylden. Vi er alle skyldige.

Mediene kan føre en på ville veier, og virker forsterkende på det allerede antatte. De ikke bare bekrefter, men forsterker våre fordommer. En dansk avis skrev at 15 av 80 pasienter over 65 år ved et geriatrisk sykehus hadde vært utsatt for overgrep. Det er 18 prosent. Raskt trakk avisen den slutning at omtrent 140.000 eldre over 65 over har vært utsatt for overgrep (Riis 2003). Dette er en feilslutning som stakkarsliggjør den eldre befolkningen. Feilslutningen kom av at vedkommende journalists beregningsgrunnlag var alle dansker over 65 år, og ikke bare de som var på geriatrisk avdeling. At vedkommende journalist ikke avdekket sin egen feil, og ikke ble forbauset over hvor mange mishandlede eldre han fant ut at det var, kan jo bero på en forestilling om at alle eldre, eller svært mange eldre, er ofre. Slik kan enkelte informasjonsbiter bidra til å bestyrke forestillingen om eldre som ofre.

Om en skal få kunnskaper om Eldres liv og levekår blir det påpekt at mediene er en dårlig kilde. Avisene beskjeftiger seg ofte med det ekstreme – med ytterpunktene, som den meget spreke 80-åring, eller den som ligger ensom og forlatt, og som ingen oppdager er død, eller savner før det har gått lang tid. Mediene er sensasjonslystne og dermed ikke troverdige som informasjonskilde. Mediene informerer og opplyser om mange ting. Det er der vi for eksempel henter våre kunnskaper om utenrikspolitikk. Vi opplyses, men når det er snakk om eldre, bekrefter avisene kanskje allerede eksisterende negative oppfatninger av alder. Om det er slik, kan en si at det er en dobbelt stereotypisering som er ute og går. Et stereotyp bilde møter en stereotyp oppfatning og holdninger sementeres.

Stereotypier

I følge International Encyclopedia of the Social Sciences (1967) refererer begrepet stereotypier til uverifiserte antagelse en har om sosiale kategorier. Det er bilder eller mentale forestillinger vi har om ulike sosiale grupperinger. Disse bildene står ofte i motsetning til hvordan det i realiteten er. Opprinnelig knyttet stereotype forestillinger an til folks

oppfatninger om andre nasjonaliteter eller folkegrupper, ved at en tilskrev ulike folkegrupper spesielle egenskaper.

En noe mer presis definisjon av stereotypier er at det er gale eller uriktige forestillinger uten rot i virkeligheten, eller at disse forestillingene er svakt empirisk forankret. Men det blir først stereotypier når den eller de egenskaper gruppen tillegges virker ekskluderende. En stereotypi er noe midt i mellom en generalisering og en fordom. En generalisering er et utsagn som tilskriver en gruppe en egenskap, uten at en mener at alle medlemmene av gruppen er bærere av denne spesifikke egenskapen. En stereotyp forestilling blir det når en mener at alle medlemmer av gruppen er bærere av denne egenskapen. Stereotype forestillinger danner grunnlaget for fordommer, som igjen rettferdiggjør diskriminerende praksiser.

Spørsmålet vi nå sitter igjen med er om media, forstått som aviser, fremstiller eldre stereotyp og med vekt på negative egenskaper. Stereotypier kan lett omskrevet forstås som å skjære alle over en kam. Dette blir svært galt når det fra mange hold sies at individene blir mer forskjellige med alderen. Forskjellene mellom 70-åringer er mye større enn forskjellene mellom 14-åringer. Er det slik at disse forskjellene forsvinner i medias omtale? Og er det slik at kun det negative ved høy alder fokuseres når gamle mennesker omtales i avisene?

Under spørsmålet om stereotype eldrebilder ligger det en forestilling om et riktig eldrebilde og ikke bare et eldrebilde som er vinklet på en spesiell måte. Forestillingen om det riktige eldrebildet blir på mange måter en umulighet når det i mange og ulike sammenhenger sies at folk blir mer forskjellige jo eldre de blir. Spørsmålet blir da hvordan en best kan uttrykke denne forskjelligheten uten at den blir tematisert som en god versus en dårlig alderdom. Det vi kan komme til å sitte igjen med kan bli to forestillinger om alderdommen som begge er like fastlåste og stereotype. Når en på vitenskapelig grunnlag studerer eldrebefolkningen studerer en ikke en ensartet, men en sammensatt gruppe. Den forskjell som var der i utgangspunktet med hensyn til de sosioøkonomiske variabler som økonomi, klassetilhørighet og utdanning, øker med alder, ved at knyttes til personlighetsvariabler og til erfaringer. Om en sier at de eldre omfatter aldersgruppen fra 60–90 år så vil 60- og 90-åringen ha gjennomlevd ulike historiske perioder og dermed ha ulike

referanser. Det har vært ulike krefter som har formet deres liv. Det er problematisk å samle slike ulike erfaringer under en felles betegnelse som «de eldre». Betegnelser og begreper er ikke tomme. De refererer tilbake til noe, og fremkaller noen assosiasjoner. Det er spørsmål om hvilke assosiasjoner som fremkalles ved begrepsbruken «de eldre», og hvordan avisene med sine omtaler er med på å befeste en bestemt assosiasjonsrekke.

Kvantitativt utgjør de pleietrengende en liten del av eldrebefolkningen. De utgjør ca. 1/10 del. De er lett beskrivbare, og kommer ofte i fokus gjennom sitt behov for hjelp og gjennom bekymringen for om omsorgen strekker til. Det finnes ikke et riktig eldrebilde, kun ulike konstruksjoner som avspeiler ulike vinklinger. Forsøkene på å konstruere et «riktig» eldrebilde har vært mange. Med en gang vi sier at eldrebefolkningen er differensiert får en problemer, for hvem skal en velge? Skal vi velge de spreke eller de syke. De mange, de få eller et statistisk gjennomsnitt?

Eldreomsorgen i mediene

I rapporten om pressens dekning av velferdsstaten 1968–1999 viser forfatterne Bay og Saglie (2003) hvordan eldreomsorgen fokuseres, og hva som er avisenes hovedanliggende når eldreomsorg omtales. I nær 70 prosent av tilfellene er det snakk om fordeling av omsorgsgoder. Det er altså et spørsmål om hvem som skal ha hva og hvor meget. Det som kan forbause en, er at utgiftssiden ikke synes å vekke den store medieoppmærksomheten. Bare i sju prosent av oppslagene er utgifter hovedfokus. Men under fordelingsopptattheten kan det ligge et spørsmål om utgifter på lur. For når det er så stor oppmerksomhet omkring fordeling, er det fordeling av knappe resurser det dreier seg om. Fordelingsspørsmålet hadde kunnet fordufte om det hadde vært tilstrekkelige midler.

Bay og Sagli (2003) har studert det de kaller abonnementsaviser som Dagsavisen (tidligere Arbeiderbladet), Aftenposten og Vårt land, samt løssalgsavisene Dagbladet og VG fra 1969 til 1999. De finner som ventet at løssalgsavisene har et annet fokus enn abonnementsavisene. Løssalgsavisene er som forventet mer individorienterte. Individorienteringen går også under betegnelsen «du-journalistikken». Det er

artikler der enkeltmenneskers skjebne, eller helst vanskjebne, trekkes frem. Det kan være en fortelling om det offentliges mishandling, av et gammelt menneske som sendes for tidlig hjem fra sykehuset, eller ikke får plass på sykehjemmet. Dette er en type standardfortelling.

Når det gjelder eldreomsorgen er det flere røster som lar seg høre i avisdebattene. De fordeler seg ganske jevnt mellom politikere, ansatte i forvaltningen, i tjenesteproduksjonen og pasienter/klienter. Det kan se ut som om de eldre taler like meget på vegne av seg selv som andre taler for dem eller på vegne av dem. Dette blir kanskje ennå mer overraskende når de undersøker hvem som er talerør eller hovedrøst i de andre av velferdsstatens hovedområder, som blant annet omfatter helse-sektoren, alderpensjon, barnevern, barnehager, arbeidsledighet, fattigdom og funksjonshemmede. Eldreomsorgens klienter er hovedrøst i de artiklene som omhandler dem i langt større grad enn andre klientgrupper. I 16 prosent av tilfellene er de hovedrøst mens i de andre av velferdspolitikkenes hovedområder er klientene hovedrøst i mellom 1 prosent og 14 prosent av artiklene. At barna i barnehagene ikke uttaler seg ofte, er ingen overraskelse, men at de arbeidsledige og de fattige ikke er hovedrøst mer enn i henholdsvis 4 og 8 prosent av tilfellene, kan overraske.

Et annet spørsmål forfatterne stiller, er i hvor stor grad mediernes interesse for de ulike velferdsstatens hovedområder er stabil eller ikke. Enkelte temaer som arbeidsledighet er konjunkturavhengig. Da arbeidsledigheten var på topp i Norge var oppslagene om arbeidsledighet mange. De toppet statistikken over velferdsstatens hovedområder. Oppslag om eldreomsorgen synes ikke å være så konjunkturavhengig. Omtalen eller antall oppslag synes å være nokså stabil. Det som er interessant å legge merke til er at i valgåret 1993 var interessen for eldreomsorg i avisene på et lavmål. Man får jo ellers inntrykk av at eldreomsorg er en av de store valgkampsakene, men det var flere saker som konkurrerte om oppmerksomheten det året som arbeidsledigheten og kontantstøtten. Den ene saken fordriver den andre ut av avisenes interessefelt.

Danske undersøkelser

En tidlig dansk undersøkelse påpeker det ganske velkjente fenomen at massemediene presentere et ufullstendig og uinteressant bilde av den eldre befolkningen (Bruun Pedersen 1983). Fremstillingen er også preget av negative holdninger til dette livsavsnittet. Når massemediene henvender seg til barn og unge, gir de en lite nyansert fremstilling av eldre menneskers liv slik det leves av de fleste eldre. Den eldre kvinnen, sier Bruun Pedersen, er rett og slett fraværende i massemediene, samtidig som de er dominerende i eldrebefolkningen. Men vi kan jo spørre om det er medienes eller avisens oppgave å presentere livet slik det leves av de fleste. Avisene er nyhetsformidlere. Avisene dramatiserer hendelser. Det er de dramatiske hendelsene som selger, og særlig i løssalgsavisene.

Birgitte Rørby spør om det er medienes skyld at vi – befolkningen som helhet – går rundt med fordomsfulle eldrebilder. Er det mediene som har skylden? Teorien om medienes skyld kan deles i to, sier Rørby (1998). Den ene handler om medienes innhold, og den andre om medienes holdningsskapende virkning. Om innholdssiden sies det at bildene er tosidige eller at de fullstendig mangler. Det tosidige bilde fremstiller eldre enten på en svært negativ eller på en positiv måte. Bildene forvrenger virkeligheten og bidrar til å utvikle og fastholde fordommer. Om det er slik at media henvender seg til en tenkt leser som deler de verdier media forfekter, bekrefter og forsterker media menigmanns forestillinger.

Birgitte Rørbye har undersøkt hvordan den danske riksavisen Politikken og et par danske lokalaviser tematiserte eldre direkte eller indirekte, i en tre måneders periode i 1994. Det analyserte materialet er fra sommeren 1994. Hun sier at Politikken hadde ca. ett oppslag om eldre hver dag i løpet av de tre månedene undersøkelsen varte. Oppslagene varierte fra å være førstesideoppslag til å være uanseelige lesebrev. Det kunne være sensasjoner som at en dame blir drept, en annen dame kjører for fort og at funksjonshemmede hopper i fallsjerm. Disse hendelser er nyhetsstoff nok i seg selv, men det kommer en ekstra dimensjon i tillegg når den kvinnelige råkjøreren kjørte sine oldebarn og den blinde fallskjermhopperen viste seg å være 82. Det var den drepte

kvinnen også. Når alderen knyttes til den type hendelser, blir alderen i seg selv en begivenhet ved at en overskrider aldersbarrieren eller at alderen i seg selv gjør en til offer.

I denne tre måneders perioden i 1994 dreide de fleste oppslagene seg om eldre mennesker som var rammet av en eller annen krise og som dermed hadde behov for omsorg og hjelp. Det var ikke vanskelig å finne stoff som bekreftet forestillingen om at de gamle er syke og svake. De kriserammede eldre som er syke og ensomme, går under den litt nedlatende betegnelse «våre gamle». Våre gamle er den tiendedelen av befolkningen som har behov for hjelp og som lettest kommer i søkelyset.

Rørby har analysert mange teksttyper i Politikken og finner at de svake eldre, «Våre eldre», er tema i saksfremstillinger og i leserbrev. Mer overraskende er det at når eldre fremstilles i tegneserier og i vitser, er det de svake eldre som er vitsens gjenstand. Hun finner videre at når en leter etter det friske flertall i avisene, finner man dem representert. Det er presentasjon av eldre aktive mennesker med stor erfaringsrikdom. Men dette positive bildet kan leses på ulike måter. «Dronning Ingrid av Danmark har fått ny hoffsjef,» er et oppslag. Han er en høytstående pensjonert offiser i 60-årene, heter det videre. Så gjenstår det å tolke om det er slik at han har fått stillingen på tross av sin alder eller på grunn av sin alder. De to tolkningsmulighetene knytter an til to ulike eldrebilder – både det svekkede bildet, og det positive bildet om at med alder kommer erfaring. Slik er det med mange av tekstene, sier Rørby. Tekstene er ikke entydige. De kan leses på flere måter og dermed tilfredsstillende flere lesere – både de som er på jakt etter å få bekreftet fordommer eller negative stereotypier og de som er på jakt etter å avkrefte disse.

Det norske materialet

Data og metode

Materialet i denne undersøkelsen er som sagt fra Aftenposten, Dagbladet og Bergens Tidende for årene 1995, 1999 og 2003. Aftenposten er valgt fordi det er en riksdekkende avis. Dagbladet fordi

det er en løssalgsavis og Bergens Tidende fordi den har et mer lokalt nedslagsfelt enn de andre avisene og dermed antageligvis et noe annet fokus. I utgangspunktet hadde vi også tenkt å innlemme Dagens Næringsliv i undersøkelsen, men det viste seg at det var så få artikler som omhandlet eldre. Informasjonsverdien ville være liten. Skjønt det er et funn i seg selv at eldre omtrent var fraværende som tema i Dagen Næringslivs spalter. Vi har valgt tre kommunevalgår ut fra den antagelse at da vil eldre og eldreomsorgen være et sentralt debatttema. Vi ønsket også å kunne si noe om det hadde vært noen endringer både i fokus og i måten den eldre ble omtalt på i løpet av perioden fra 1995 til 2003. Vi konsentrerte oss om hele årganger for å få en bredere innsikt i hvordan avisene behandlet «eldre-stoffet», slik at vi ikke bare endte opp med kommunevalgdebattene i månedene før valget.

Vi har benyttet A-tekst som søkegrunnlag. A-tekst er et elektronisk fulltekstarkiv fra Mediarkivet og inneholder de redaksjonelle arkivene til de største norske mediene. Ved hjelp av egendefinerte søkeord kan man differensiere søket etter avis, tidsperiode, opphavspersoner, emneområde samt en rekke andre kriterier.

Grovt sett er det to måter å søke på; en bred søkermåte og en mer spesifisert søkemåte. Siden det knytter seg fordeler og ulemper til disse to fremgangsmåtene, har vi prøvd ut begge for å få et så grundig bilde som mulig av hvilken fremgangsmåte som egner seg best med hensyn til dette prosjektets formål.

Den brede søkemåten i A-tekst, er å søke etter artikler som inneholder ordstammen «eldre» eller gamle. Da får en i Aftenposten for 1999 2715 treff. I den trefflisten inngår artikler hvor ordet gamle eller eldre fremkommer i ulike kombinasjoner som for eksempel eldre hus, eldre biler, eldre dommer. Den umiddelbare fordelene med denne brede fremgangsmåten er at det er stor sannsynligheten for å finne det totale antall artikler som på en eller annen måte har gamle mennesker som tema. Men denne søkemåten byr som sagt på det problem at de fleste artiklene i trefflista er irrelevante fordi ordet eldre forekommer i artiklene uansett hva de ellers måtte handle om. De fleste av disse artiklene handler ikke om eldre mennesker. Når en bruker søkeordet eldre så får en som sagt et stort antall treff. Men for hvert søk en gjør på ordet eldre så følger en ordliste som mer spesifikt definerer innholdet i artiklene.

Ved å kombinere hovedsøkeordet eldre med andre ord i ordlisten blir søket mer presist. I denne ordlisten forekommer ordet eldre. Når en krysser ordet eldre som hovedoppslagsord med ordet eldre fra ordlisten, så reduseres de første 2715 treffene til 267 treff. Disse 267 treffene vi da sitter igjen med har eldre mennesker som tema. Søkestrategien blir da å søke etter artikler hvor ordet eldre forekommer og så igjen velge ordet eldre ut fra A-teksts underkategorier.

Men det knytter seg to problemer til denne søkestrategien. Det første består i at bak A-tekst kategoriseringer ligger det en skjønnsmessig vurdering av hvilke artikler som omhandler eldre mennesker. En nærmere analyse viste at artikler som A-tekst ikke hadde kategorisert under temaet eldre, allikevel kunne handle om eldre mennesker i en eller annen forstand. Av tidsmessige grunner har vi ikke foretatt en kvantitativ analyse for å fastslå hvor mange artikler dette gjelder, men en skjønnsmessig vurdering tilsier at bruken av A-teksts underkategorier fanger opp de fleste artiklene av interesse. Det andre problemet relaterer seg til at A-tekst i noen grad har en heterogen praksis når det gjelder bruk av disse underkategoriene. Det er en viss variasjon i kategoriseringspraksisen både mellom avisene og de ulike årgangene.

Den andre hovedmåten å søke i A-tekst innebærer å søke spesifikt. Med spesifikke søk mener vi at det søkes etter ordkombinasjoner slik som «eldre mennesker», «eldres helse», «eldre i arbeid», «yrkesaktive eldre» etc. Denne fremgangsmåten er hensiktsmessig dersom formålet er å finne artikler som omhandler eldre i konkrete livssituasjoner samtidig som siktemålet hovedsakelig er av kvalitativ art. Denne tilnærmingen er mindre heldig dersom man i tillegg ønsker en mer systematisk og kvantitativ oversikt over hvilke temaer det fokuseres på i omtalen av eldre mennesker. Utvalget vi får på bakgrunn av denne søkemåten vil bære preg av begrensninger. Sagt på en annen måte vil artiklene vi sitter igjen med begrense seg til de ordkombinasjonene vi har valgt. All den tid ordkombinasjoner som relaterer seg til eldre om enn ikke er utømmelig, så finnes de i så stort antall at resultatene likevel ville bære preg av en stor grad av både skjønn og språklig fantasi. I tillegg står man ved denne fremgangsmåten overfor et sorteringsproblem med hensyn til å unngå at samme artikler telles flere ganger.

På bakgrunn av denne vurderingen av styrken og svakhetene ved disse to hovedsøkemåtene, har vi konkludert med at den brede søkemåten «eldre» i kombinasjon med A-teksts underkategori «eldre» fremstår som den mest egnede fremgangsmåten. Den fanger opp de fleste artiklene om eldre, og gjør oss i stand til å svare på spørsmålet om hvilke eldrebilder avisene utstyres oss med.

For å få frem hvordan ulike sider ved Eldres liv fremstilles og vektlegges i de utvalgte avisene, har vi konstruert observasjonskategorier for å kunne gi både et kvalitativt og et kvantitativt bilde av de ulike aspektene. Kategoriene er konstruert på bakgrunn av en forundersøkelse av hvilke temaer som opptrer hyppigst i relasjon til eldre, samt hvilke livsområder som kan sies å være en viktig del av livet, uavhengig av alder og hvilken dekning de oppnår i avisene. Følgende observasjonskategorier er benyttet. Dette er kategorier som er gitt av avisenes klassifikasjonspraksiser. Vi har valgt å dele inn materialet tematisk og analysere det etter noen hovedkategorier.

- Arbeidsliv
- Eldreomsorg
- Fritid
- Ressurser
- Helse
- Kriminalitet
- Økonomi,
- Ulykker
- Annet

Denne kategoriseringen danner utgangspunkt for mer overordnede kategorier (se figur 1 og 2). Enkelte sentrale livsområder finner en ikke i disse observasjonskategoriene, for eksempel familie og religion. Disse temaene, om og når de forekommer, faller inn under rubrikken «annet». Et foreløpig funn er at tema familie omtrent er fraværende i omtalen av eldre i de nevnte avisene i de valgte årgangene. Det kan virke som om eldre mennesker ikke har noe familieliv, om en skal ta avisenes interesse som et uttrykk for faktiske forhold, hvilket man ikke kan. Det må dessuten understrekes at innholdet i en del av artiklene tangerer flere av observasjonskategoriene. For de artiklene der det er tilfelle, er den pri-

mære kategoriseringen foretatt på bakgrunn av overskrift, ingress eller hovedfokus i teksten. I A-tekst har vi dessverre ikke hatt tilgang på billedstoff. Bilder kan stå i innholdsmessig motsetning til teksten. Når bildene analyseres, kan de fortelle en annen historie enn det teksten umiddelbart gjør. Bildene kan òg hjelpe eller tvinge leseren til å tolke teksten i en bestemt retning. Vi har som sagt ikke hatt tilgang til det billedmaterialet som i svært mange tilfeller følger artiklene om eldre.

Analysemåter

Tekster kan analyseres på ulike måter. En svært vanlig måte er en såkalt frekvens – eller innholdsanalyse, hvor en teller opp hvor mange artikler som omhandler dette eller hint tema. Ved hjelp av innholdsanalyse kan en få en oversikt over og finne et mønster i materialet. En kan få svar på spørsmål om hvilke temaer det skrives om. Det er meget vanlig at den materialmengden som analyseres er databasert, slik som tilfellet er med A-tekst. Gjennom en innholdsanalyse får en frem de predefinerte aspekter ved de tekstene som undersøkes (Bergstöm 2000). En kan si at det er andre som tolker teksten for en gjennom den predefinerte kategoriseringen, slik det er med A-tekst. Tekster kategoriseres etter innhold, men tekster tolkes også. Det er ulike posisjoner en tekst tolkes ut fra. En tekst kan underlegges ulike tolkningsstrategier. Teksten kan tolkes ut fra den kontekst den opererer i, ut fra hvem avsender er, hvem fortolkeren er og hvem mottakeren er. Når en studerer massemedia, er det vanlig å undersøke hvilken betydning eller mening mottakeren tilskriver en tekst. Hvordan oppfatter leseren for eksempel avistekster om eldre mennesker? Når det gjelder å tolke en tekst på denne måten, handler det om å forstå andres forståelse. Leseren er et mangehodet uhyre og ulike samfunnsgrupper vil tolke en tekst ut fra ulike kunnskapsrammer og erfaringer. Siden lesergruppen ikke er definert, avsenderne (flere aviser) og avisenes kilder er mange og kontekstene varierer (flere år), blir det nødvendig å forholde seg til teksten som tekst og ikke til mottakerens tekstforståelse. Å forholde seg til teksten som tekst er en annen tolkningsstrategi. Det betyr at teksten betyr det fortolkeren mener at den betyr. En hver tekstleser eller fortolker nærmer seg teksten med en form for forforståelse. Uten en viss forforståelse er tolking umulig. Fortolkeren anvender sine egne erfaringer i samspill

med de erfaringer som den opprinnelige teksten bygger på (Bergström 2000, s. 26). Teksten tilskrives en ny mening. En kan si at denne tolkningsstrategien er orientert mot fortolkeren. Det er en kombinasjon av innholdsanalyse og tolking av teksten (som tekst) som er den analysestrategi som blir benyttet i arbeidet med det foreliggende materialet.

Observasjonskategoriene

Det er ulike måter mediene kan bidra til å forme våre oppfatninger av eldre mennesker. Det ene er ved stereotypisering. Det andre er ved å overse. Er det for eksempel slik at eldre ikke synes i media – at de blir oversett ved ikke å bli omtalt? For å svare på dette spørsmålet må en sammenligne forekomsten av oppslag om eldre med forekomsten av oppslag om andre grupper, og helst med grupper som også kan bli utsatt for stereotypisering. Vi bruker samme søkestrategi for ungdom som vi har gjort for eldre i de tre avisene. Vi søkte på «ungdom» som hovedoppslagsord, og kombinerte det med «ungdom» som underkategori. Da fremkom følgende bilde:

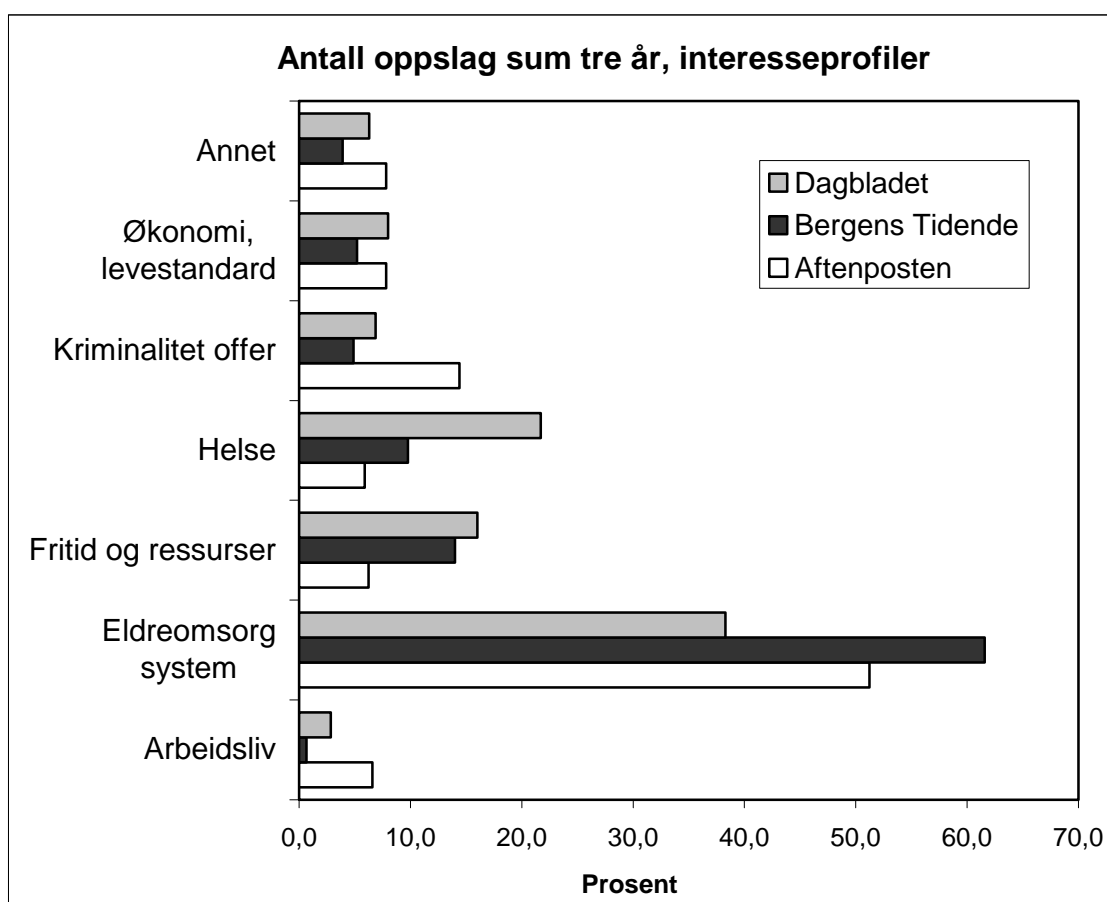
Tabell 1. En sammenligning mellom forekomster av omtale av ungdom og eldre i tre aviser.

Avis	År	Ungdom	Eldre
Bergens Tidende	1995	69	79
	1999	38	149
	2003	315	79
Aftenposten	1995	257	142
	1999	232	267
	2003	183	167
Dagbladet	1995	229	62
	1999	193	53
	2003	162	60

Vi har ikke gått inn og analysert og sett hvilke andre oppslagsord ordet «ungdom» er forbundet med, slik vi har gjort for eldre, men vi kan slå fast at det bare er i Dagbladet at artikler om ungdom har en mye høyere prioritet enn artikler som på ulike måter er knyttet til oppslagsordet gammel, som er det ordet Dagbladet bruker. Det kan se ut som om

artikler knyttet til eldre ser ut til å fortrenge artikler knyttet til ungdom i eldreåret 1999, unntagen i avisen Dagbladet (se figur 1). Det vi med andre ord kan si, er at diskusjoner som på forskjellige måter dreier seg om eldre har like høy og av og til høyere prioritet enn diskusjoner knyttet til ungdom. De eldre er ikke oversett, men hvordan blir de sett og hvordan tematiseres gamle eller eldre?

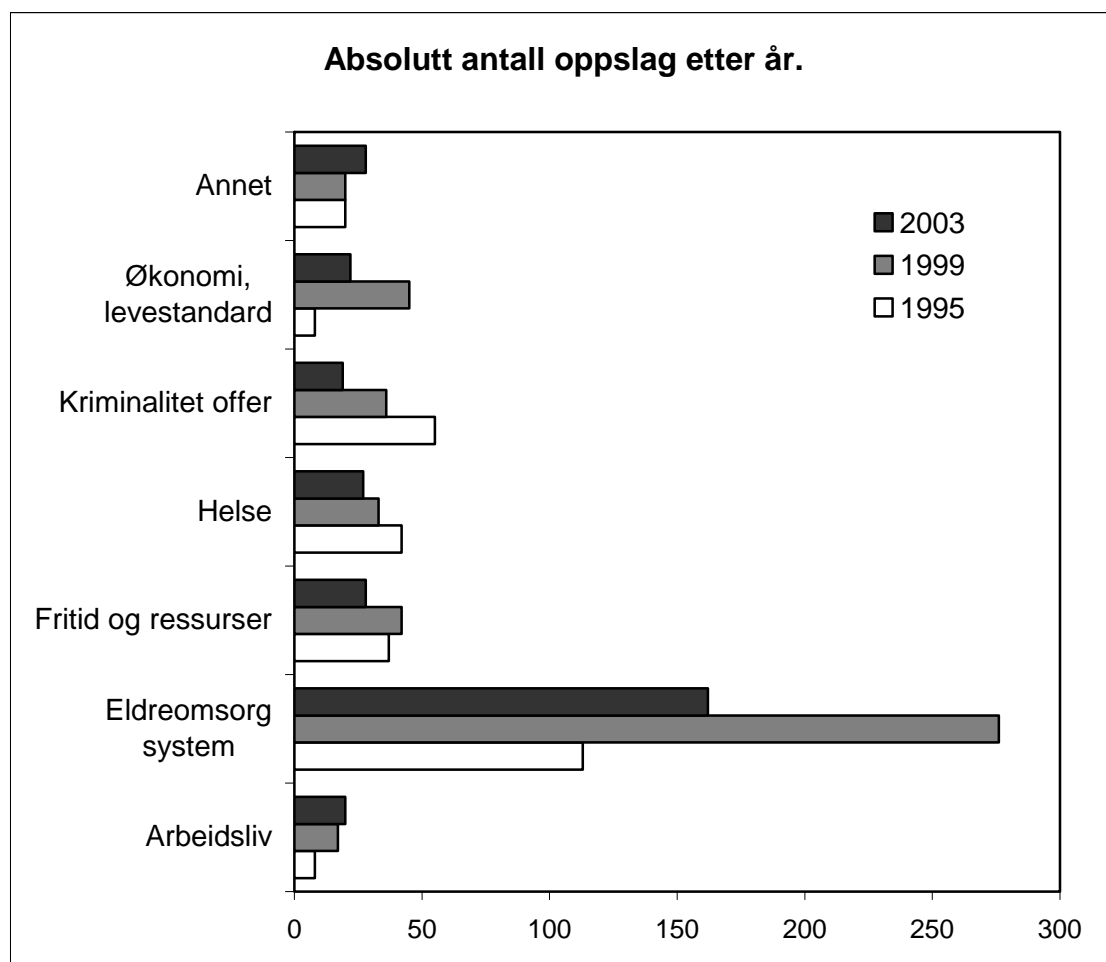
Figur 1. Avisenes interesseprofiler

Som vi ser av figur 1 og 2, er eldreomsorgen den store vinneren når det gjelder oppslag som på en eller annen måte handler om eldre. Hvordan temaene ellers rangeres med hensyn til hyppighet kommer selvfølgelig an på hvordan vi grupperer dem. Men en ren kategori er kriminalitet. En ren kategori betyr at det bare er et emneområde innenfor kategorien. Kriminalitet utgjør ti prosent av oppslagene. Det er relativt meget når vi tar i betraktning at den reelle forekomst av forbrytelser begått mot eldre er langt lavere enn for eksempel kriminelle handlinger rettet mot ungdom. Det er forbausende at det er så få artikler som handler om eldre og

arbeidsliv. Når vi tenker på at tre aviser i tre valgår bare har 45 oppslag om dette emnet, er det svært lite, og særlig tatt i betraktning hvor viktig temaet er. At helse er et sentralt temaområde i diskusjonen omkring eldre er ikke overraskende. Det er derimot mer forbausende at de eldres fritid får like stor oppmerksomhet som deres helse, alle avisene og årene sett under ett. Men som det fremgår av figur 1, har de ulike avisene ulik inntresseprofil. Det er ikke overraskende at Dagbladet er den avisen som fokuserer mest på helse, og noe mer på fritid enn de andre avisene ut fra den du-journalistikken som er avisens varemerke.

Figur 2. Avisenes årsprofiler

Eldreomsorgen

Uansett år er det eldreomsorg som topper statistikken over oppslag. Oppslagene om eldreomsorg har både fokus på individet og på systemet. Når avisene fokuserer på individet er det den enkeltes forhold

til omsorgssystemet det skrives om. Oppmerksomheten rettes mot den ene som ikke får den hjelp som trengs. I dette ligger det en implisitt systemkritikk. Systemmanglene individualiseres. Denne tendensen er størst i Bergens Tidende, som vi skal se. Men for alle år og i alle avisene er systemfokuset sterkere enn individfokuset. Artikkene speiler eldreomsorgspolitikken og de vedtak som er gjort på nasjonalt og kommunalt plan. Det dreier seg mye om kostnader, om sviktende bemanning, om nedlegging og plassmangler. I diskusjonen om eldreomsorgen ligger det både en bekymring for ivaretagelsen av det enkelte individ, men og en samfunnsbekymring på et overordnet nivå. Bekymringen dreier seg om hvordan Norge som nasjon skal klare utfordringene. Det er altså to typer bekymringer vi har med å gjøre. Den ene er bekymringen over systemsvikt, mens den andre gjelder systembelastning. Det er de mange eldre – selve eldrebølgen som velter inn over samfunnet – som skaper bekymring og vi får overskrifter: *Eldrebølgen nærmer seg* (Aftenposten 23.2.1999), *For å møte eldrebølgen burde skattene vært økt med 50-75 milliarder* (Aftenposten 23.05.2003), *Eldrebølgen de neste 50-årene krever en kraftig vekst* (Aftenposten 15.11.1999), og i Bergens Tidende står det (27.01.1999) at eldrebølgen vil ruinere de rike landene.

Uansett hvor systemfokuserede disse artiklene er, er det svært lett å tenke den tanken at eldre mennesker blir en belastning i det lange løp. Men en kan ikke la være å debattere en ny demografiske orden av den grunn, men en bør reflektere over at et helt alderssegment kan komme til å føle seg krenket over nesten å bli betraktet som en syndflod som velter over landet. Selv om eldreomsorgen på systemnivå ikke portretterer eldre skrøpelige mennesker, kan det implisitt bidra til å forsterke et negativt bilde. På den annen side skal en heller ikke overse det samfunnsansvar som kommer til syne i debatten om eldreomsorgen. Samfunnet har visse forpliktelser overfor sine borgere, og en kan se de mange oppslagene som et uttrykk for hvordan en best mulig skal komme disse forpliktelsene i møtet.

Vi kan registrere en uro i 1999. Det er snakk om omlegging, nedlegging og mangel på sykehjemsplasser, og jevnt over dårlig kommuneøkonomi. Og det er stor bekymring for eldrebølgen og hvilke kostnader og krav til omfanget av omsorg den vil innebære. Implisitt i dette er

budskapet ligger en påpeking at de eldre ikke får den omsorg av det offentlige som de har krav på og rett til. Omsorgen er både presset og mangelfull. Oppslaget i Bergens Tidende (02.11.1999) forteller om ressursmangel: *Igjen får vi gjennom media avdekket eksempler på den avmakt som finnes i eldreomsorgen.*

Det er langt mellom det en kan kalle gladmeldinger når det gjelder eldreomsorg. Men de finnes, om enn få. I Aftenposten (4.1.1999) finner vi et atypisk eksempel på en ikke bekymret artikkel: *Seks prosjekter i Oslo har fått penger for å bedre forholdene for eldre i Oslo.* Eldreomsorgsdebatten kan også få noen kuriøse utsalg. Når det diskuteres om det bør skjenkes alkohol på eldresentrene (Aftenposten 29.8.1995), kan en lese dette som et pietistisk etterslep i retning av at eldre bør holde sin sti ren og tenke mer på livet etter dette enn på dette livets gleder. Pensjonistene ville gjerne nyte et glass vin til lunch. Nei, sier kontrollutvalget. «Umyndiggjøring,» svarer pensjonistene tilbake. 14 dager etter ble striden bilagt, og pensjonistene kunne juble både over seieren og vinen. Dette er et av de få eksemplene vi finner på eldremakt, om enn i liten målestokk.

Som vi ser av figur 2 er 1999 det store eldreomsorgsåret. Vi kan spørre hva det er med året 1999 som gjorde at eldreomsorgen kom slik i fokus. En grunn kan være virkningene av den såkalte «kvalitetsforskriften». Et rundskriv fra regjeringen i 1997 om «Kvalitet i pleie- og omsorgssektoren» rettet seg spesifikt mot kommunale omsorgs- og pleietjenester. I dokumentet oppfordres pleie og omsorgstjenesten til å bruke skriftlige prosedyrer for at brukerne skal få dekket sine grunnleggende behov (Vabø 2002). Dette er en forordning som krever en omlegging av omsorgstjenesten, og som vil ha konsekvenser for drift og økonomi. Vi ser at dette i noen grad er et debatttema i avisene, men i mindre grad enn en skulle tro, når en tenker på den omstilling slike pålegg krever. Men vi finner nedslag av dette i blant annet Aftenposten, som skriver den 22.4.1999 at: *Det er frykt for fagre ord og lite handling i tilknytning til gårsdagens vedtak om å sikre kvaliteten på tjenestene innen eldreomsorgen.* Et annet tema som dukker opp i forbindelse med debatt om eldreomsorgen i 1999, er spørsmålet om privatisering. I Aftenposten 15.08. kan vi lese at en er i ferd med å gjennomføre den største privatiseringen av eksisterende eldreomsorg i Norge. I Bergen

synes privatiseringsbølgen å komme for fullt. De selger unna kommunale eiendommer for å redde eldreomsorgen (Bergens Tidende, 12.7.1999). Bærum kommune er langt fremme når det gjelder å privatisere eldreomsorgen (19.2.1999) og Høyre vil legge 470 årsverk i eldreomsorgen ut på anbud (03.02.1999) fremgår det av Aftenposten. Men det er først i 2003 at «bestemor» dukker opp i privatiseringsdebatten og kommer ut på anbud. Da heter flere oppslag i Aftenposten: *Bestemor på anbud gir best overskudd*, *Bestemor bedre på tilbud* (5.5.), *Bestemor fortjener kvalitet og ikke kjø i eldreomsorgen* (24.3.) og *Bestemor fortjener ikke å bli lagt ut på anbud* (17.3.).

Tidligere har debatten om kvalitet i eldreomsorgen og privatisering greid seg uten bestemor som frontfigur. Men i 2003 trer bestemor inn på omsorgsarenaen. Hva kan det komme av? I avisene i 1995 og 1999 forekommer også omtaler av bestemor og bestemødre, men da i helt andre sammenhenger. Bestemor er en generasjonsbetegnelse, men også en relasjonsbetegnelse. En er bestemor til noen. Man er bestemor til ett eller flere barnebarn, men når hun kommer på anbud får hun en relasjon til et serviceorgan og ikke til barnebarn. Ved å sette henne ut på anbud så rekontestualiseres bestemor. Bestemor settes inn i andre og nye sammenhenger. Men ikke bare det. Hun passiviseres. Og det kan fremstå som litt av et paradoks nå når brukere, som pasientene heter, kan velge fritt hvor de vil behandles når de må på sykehus. Men når bestemor kommer på anbud dreier det seg om andres valg av henne og ikke hennes valg. Å bruke bestemormetaforikken i privatiseringsdebatten i eldreomsorgen kan være en strategi bevisst eller ubevisst for å gjøre mykt og menneskelig det som er hardt og som handler om penger. Bestemor blir ved denne rekontestualiseringen brukt som en metafor og et språkbilde for de som er skrøpelige, og som trenger pleie og stell. I utgangspunktet er ordet bestemor fri for disse konnotasjonene. Hun står for hygge. Kanskje litt skrøpelig, men ikke pleietrengende. Ved å bruke bestemormetaforikken på denne måten så normaliserer en skrøpeligheten og gjør den til en norm når det gjelder eldre.

Men om 1999 er eldreomsorgsåret fremfor andre år, er eldreomsorgen vinneren i forhold til andre eldretemaer i alle de tre kommunvalgårene. Det er ikke noe annet tema som tar så mye plass. En kan si at det skygger for andre spørsmål som også angår eldre mennesker.

Som det går frem av figur 1, har de tre avisene noe ulik interesseprofil. Aftenposten er mer interessert i eldre og arbeidsliv enn de andre avisene, og Bergens Tidende har flest oppslag om eldreomsorg, men Dagbladet er avisen som bringer mest helsestoff om de eldre. Valget av Bergens Tidende var begrunnet med en antagelse om de hadde en større nærhet til sine lesere enn de andre avisene. Om vi ser på hvordan de vinkler det stoffet de har om eldreomsorg, finner vi at det er riktig. Av de 104 oppslagene Bergens Tidende hadde om eldreomsorg i toppåret 1999, hadde i underkant ¼ av oppslagene fokus på navngitte personer. I løssalgsavisen Dagbladet, som en skulle tro var svært personfokuset, var det bare et par oppslag av typen: *Sofie på 92 protesterer. Hun nekter å flytte* (10.01.1999).

I Bergens Tidende finner vi liknende oppslag om syke eldre som kommunen vil flytte på for å spare penger: *Vil flytte 100-åring med makt. Gloppen kommune vil flytte Bernt Austerheim fra nabokommune for å spare penger* (Bergens Tidende 18.11.1999). Bergens Tidende slipper ikke sine eldre så lett. Saken om den gamle kreftsyke mannen Alf Petter Aarseth kan en lese som en føljetong. Det starter med et oppslag den 11.7.1999 om at Aarseth, som er meget kreftsyk og som ikke har lenge igjen å leve, burde få plass på sykehjem den korte tiden han har igjen å leve. Saken følges opp. Det rettes en anklage mot Os kommune som ikke finner plass til Aarseth og hans demente kone. Et par dager senere kommer John Alveheim på banen og retter sterk kritikk mot Os kommune som ikke finner sykehjemsplass til den gamle kreftsyke mannen og hans kone. Fylkeslegen griper inn og sier han ikke har avslått klagen, og fire dager etter det første oppslaget melder Bergens Tidende at den gamle kreftsyke Aarseth har fått kortidsplass på Os sykehjem. Dagen etter kan vi lese at Alf Petter på 85 år var vemodig da han forlot hjemmet sitt og dro til Os sykehjem.

Denne historien kan leses på ulike måter. Det er en dramatisk historie hvor utgangspunktet er det aller verst tenkelige – en gammel kreftsyk mann med en dement kone får ikke den hjelp han trenger i den siste tid han har igjen å leve. Men så griper en John Alveheim inn som en Deus ex Machina. Han forandrer historiens gang og vender motgang til seier. Han får fylkeslegen på banen, og like etterpå løser problemet seg. Alf Petter får plass på sykehjem, men blir skilt fra sin kone. Et nytt

problem oppstår, men også det finner sin endelige og lykkelige løsning. For 12. august blir kreftsyke Alf Petter Aarseth endelig forent med sin aldersdemente kone Gudrun igjen. Begge bor nå på Os sykehjem. En lykkeligere slutt på denne historien kunne en ikke ventet.

Men hva utsier denne føljetongen noe om? Det er flere lag i fortellingen. For det første forteller det om en dårlig eldreomsorg, for det skal mer til enn en alvorlig kreftsykdom for å bli tatt hånd om. For det andre sier den noe om at mediefokusering hjelper. Det tok fem dager å få løst problemet. Når offentligheten blir oppmerksom på omsorgssvikt så er problemet løsbart. For det tredje hjelper det å ha talsmenn som er offentlig kjent – som Alvheim. Og for det fjerde forteller slutteksten oss at Alf Petter er både takknemlig og vemodig. Vi blir etter hvert så fortrolig med den gamle mannen at vi – det vil si teksten – er på fornavn med han. Når Alf Petter vel er plassert på rommet sitt setter han seg litt tafatt ned i stolen. Da kommer kjennerblikket til syne. Pasienten, som tidligere var møbeldesigner, synes at møblene er litt kasseformet. Med dette blikket, og den vurderingen som blir gjengitt, blir bildet av den gamle og syke Alf Petter mer tvetydig. Hodet er klart, men kroppen er skrøpelig der han tusler ut i gangen og setter seg tafatt ned i stolen. Selv om hovedtemaet her er sviktende omsorg for en svekket og skrøpelig person, som tusler i gangen og setter seg tafatt ned i en stol, er en tidligere kompetanse han har hatt et bi-tema. Han har et kyndig blikk i en svekket kropp som kan vurdere møblenes linjer og fasong.

En av grunnene til at eldreomsorgen får så mange oppslag i Bergens Tidende, er som sagt den sterke personfokuseringen som fører til mer føljetongaktige reportasjer som strekker seg over tid. En annen føljetong handler om forholdene ved Sund sykehjem. Det første oppslaget om sykehjem kom den 28.10.1999. Fylkeslegen hadde besøkt hjemmet i mars samme år og hadde ved flere anledninger kommet med anmerkninger om forholdene ved hjemmet. Samme dag kom også historien om Ingebjørg Kallestad, som bodde på Sund sykehjem, på trykk i Bergens Tidende. Hun hadde ikke fått den nødvendige pleie og stell. Hun var både utmagret og uttørket, noe ordføreren ba om unnskyldning for. Det samme var Anna Marie Midttveit. Den 3.11. sier datteren til Anna Marie at moren døde av den mangel på omsorg hun fikk på Sund sykehjem. «Tilstanden ved sykehjemmet er så dårlig at om

Sund sykehjem hadde vært et gårdsbruk hadde dyrene der blitt slaktet,» uttaler en lege med 19 års erfaring som kommunelege. Men det er noen som ikke klager. Alma på 91 synes å finne seg godt til rette med forholdene. Hun sier til Bergens Tidende (29.10.1999) at maten smaker bra og at hun gleder seg til middag hver dag. Alma er sliten og har ikke noe imot å legge seg etter kveldsmaten kl. 18. I løpet av de 14 dagene debatten om Sund sykehjem raste, kom det et innlegg omtrent hver dag. Det siste innlegget handlet om de pårørende som hadde organisert seg, og om at kommunen nå tok problemene på alvor. Denne saken fikk stor medieoppmerksomhet. Denne føljetongen hadde fokus på systemsvikt, og brakte samtidig en historie med «human touch». Vi møter – via bekymrede pårørende – svake og eldre mennesker som får dårlig pleie, og vi møter Alma på 91 som synes at pleien og maten er god nok. Det er tre aktører på banen i denne føljetongen, den eldre Alma, de pårørende og kommunen. Alle har ulike roller å spille. Den gamle er skrøpelig og takknemlig, de pårørende er opprørte og kommunen beklagende og lover bot og bedring.

Mediefokus og oppmerksomhet får ting til å skje. Vi må ikke undervurdere den siden av medienes påvirkningskraft. Det kan ha positive følger for enkelte eldre og for de eldres pårørende. Men som Bruun Pedersen (1983) påpeker, bidrar slike føljetonger til at vi får et ganske ufullstendig bilde av den eldre befolkningen. Bruun Pedersen mener også å finne en kjønnsbias i medienes omtale av eldre mennesker, ved at stoffet om den eldre mann går på bekostning av den eldre kvinne. Det er en demografisk ubalanse i fremstilling av eldre i media, mener han. Når det dreier seg om eldreomsorgen så synes det som om kjønn spiller liten rolle. De eldre har kjønn, men det betyr ikke så meget for fremstillingen hvilket kjønn de har. Det er andre trekk ved personene som er i fokus, og det er særlig skrøpelighetstilstanden. Men når mellom 50 og 60 prosent av stoffet i Aftenposten og Bergens Tidende om eldre er rettet mot eldreomsorgen, kan vi si oss enig med dem som hevder at avisene gir om ikke en feilaktig, så i alle fall en skjev fremstilling av den eldre befolkningen. Det er som tidligere nevnt bare 10 prosent av den eldre befolkningen som er pleietrengende, mens mer enn 50 prosent av oppslagene om eldre dreier seg om disse 10 prosentene. Men som vi har sett, er det innenfor dette temaområdet en kan hente frem de drama-

tiske historiene. Og det blir i mange tilfelle historier hvor et gammelt menneske er et offer – et offer for systemets svik mot dem.

Eldre som ofre for kriminalitet

Det tema som er mest fokusert etter eldreomsorgen, er eldre som offer for kriminelle handlinger. Om vi ser på figur 1 kan det se ut som om året 1995 var det store kriminalitetsåret når det gjaldt eldre som ofre. Deretter synes medieinteressen å synke. En av grunnene til at det blir færre oppslag kan være at det etter hvert er blitt allment kjent at eldre og middelaldrende er mindre utsatt for vold og trusler enn ungdom og unge voksne.

Det vi også kan merke oss er at løssalgsavisen Dagbladet, som en i utgangspunktet skulle tro var sensasjonslysten, og dermed ville ha mange oppslag om eldre som hadde blitt utsatt for kriminalitet, synes å være tilbakeholden med den type oppslag. I 2003 var det bare en artikkel i Dagbladet som hadde dette som tema. I overskriften står det: *Syklist tar veska fra eldre fru. 16 eldre damer har den siste måneden blitt offer for en veskenapper på sykkel i Stavanger (13.10.2003).*

I oppslagene om eldre og kriminalitet er de eldre ofre. Vi har bare funnet et oppslag der den eldre begår en kriminell handling. Det er en historie om en bestefar som er anklaget for incest. De eldre blir bestjålet eller ranet av yngre eller narkomane. I disse historiene blir det en dobbelt motsetning mellom de yngre og de eldre. Ung står i motsetning til gammel, og sterk står i motsetning til svak. Den yngre er sterk. Den eldre er svak. Den yngre er handlekraftig. Den eldre er hjelpeløs. Vår sympati ligger selvfølgelig på de eldres side, men det forhindrer ikke at det bildet vi får av den eldre, er et bilde av svakhet og avmakt. 24-åring raner 86-åring og narkomane går løs på eldre kvinne. Dette er to typiske oppslag fra Aftenposten i 1999 som det året hadde 26 artikler om eldre som var utsatt for ulike kriminelle handlinger. På gaten blir de eldre ranet. Hjemme blir de bestjålet. De eldre som utsettes for ran og tyveri, er ofte såkalte eldre-eldre. De fleste er over 80 år og noen over 90. For å være en eldre i ranssammenheng, bør en være godt over 70 år. Alderen til ofre oppgis nesten alltid. Amund (80) ble bedøvet og rundstjålet mens han sov. Og en 84 år gammel kvinne ble sendt til sykehuset med benbrudd etter at hun ble slått ned bakfra og ranet utenfor inngangs-

døren sin. Alder i seg selv ser ut til å være av spesiell interesse i slike sammenhenger. Jo eldre ofret er, jo mer brutal forekommer handlingen. Når selv de som skulle være hjelpere blir tyver, da er ikke verden trygg lenger. En 89 år gammel kvinne blir robbet av falsk hjemmehjelper, kan vi lese i Aftenposten like før jul i 1999.

Enkelte eldre bringer sine egne erfaringer om tyveri til torgs. Vi får i mars samme år en konsentrert fortelling om hva en gammel kvinne kan oppleve. Forfatteren skal på bytur og tar trikken. Hun skriver

... ved neste holdeplass kommer det på en hjelpeløs, eldre kvinne med to krykker. Hun ber om unnskyldning for å bruke så lang tid. «Men det er på grunn av at jeg nylig ble slått ned og ranet her i Frognerveien ...» Idet vi setter bena på gaten, merker vi at vesken vår er blitt mistenkelig lett. Lommeboken med alle viktige kort og penger er borte. Vi hadde nettopp tatt ut de siste kronene av pensjonen. Men – vi er takknemlig! Nøklene til leiligheten har vi fremdeles i lommen, og vi er ennå blant dem som ikke er slått helseløse. Naturligvis tør vi ikke lenger gå ut etter mørkets frembrudd. Og selvfølgelig lukker vi ikke opp når vi er alene og det ringer på døren. Våre nærmeste har beskjed om å telefonere på forhånd.

Denne redselen står i sterk kontrast til de faktiske forhold:

Eldre menn og kvinner har i omtrent samme grad vært utsatt for vold. Fire prosent av middelaldrende kvinner oppga at de hadde vært utsatt for vold eller trusler siste år da de ble spurt i forbindelse med levekårsundersøkelsen i 1997. Ikke i noen andre grupper av middelaldrende og eldre menn og kvinner hadde mer enn tre prosent vært utsatt for vold.

Det var imidlertid langt flere kvinner enn menn som sa de var urolige for å bli utsatt for vold, både blant middelaldrende og eldre. Både blant menn og kvinner var det flere som var urolige for vold blant de eldste eldre (over 80 år) enn blant de middelaldrende og unge eldre. Særlig blant de eldste kvinnene er det stor avstand mellom hvor urolige de er for vold og hvor stor andel som faktisk har vært utsatt for vold. Blant kvinner over 80 år var 31 prosent urolige for vold, mens ingen hadde vært utsatt for vold eller trusler. En forklaring på dette er at de eldste kvinnene i liten grad ferdes ute, og derfor danner seg et inntrykk av risikoen for vold bare gjennom oppslag i media. Vold og trusler om vold, og i hvert fall den tilfeldige gatevolden, forekommer relativt sjelden. Tyveri og hærverk er langt mer utbredt. Også dette skaper frykt

blant mange. Eldre er mindre utsatt for tyveri og skadeverk enn middelaldrende. Som for vold er det flere som er urolige for tyveri og skadeverk enn som har vært utsatt for dette. Blant de eldre var det 7-8 prosent som hadde vært utsatt for tyver i skadeverk (Statistiske analyser SA 32). Det viser seg at dette tallet har holdt seg ganske konstant. Både i 1991, 1997 og 2001 var det noe over 5 % av befolkningen over 67 år som hadde opplevd å bli utsatt for tyveri eller skadeverk (Stene 2004).

Den eldre og arbeidslivet

Det som kan forbause, er at arbeidsliv nærmest synes å være et ikke-tema når det er snakk om eldre. Det er en liten økning i antall oppslag fra 1995 til 2003. Men den er ikke særlig merkbar.

Vi har sett at artikler som handler om eldreomsorg og kriminalitet har et overveiende negativ fokus og skaper offerbilder av den eldre. Vi vil derfor gå litt nærmere inn på de artiklene som i utgangspunktet både kan ha en negativ og en positiv vinkling. Arbeidslivet er et av disse temaområdene. Aftenposten er den avisen som har de fleste artiklene om arbeidsliv. I 1995 hadde Aftenposten 7 artikler om eldre og arbeidsliv, 13 i 1999 og 18 artikler i 2003 om dette emnet. Det har vært en svak, men stigende interesse for temaet, men bare i Aftenposten. Det er påfallende at artikler om arbeidslivet er fraværende i de andre avisene. Det er flere mulige og ulike bilder som fremkalles når det gjelder eldre og arbeid. Vi finner to motsatte bilder. Det ene med en positiv, og det andre med en negativ vinkling. I Aftenposten ser vi en forskyving fra det positive til det negative bildet. I 1995 var det 6 artikler som omtalte eldre arbeidstakere på en positiv måte, i 1999 var det 9 positive og 4 negative omtaler, mens tallene for 2003 var henholdsvis 7 og 11. Når vi her sier «negativt fokus» dreier det seg om ulike former for utestenging fra arbeidslivet. Det positive bilde dreier seg om at de eldre har kompetanse samfunnet har bruk for. I 1999 får vi i Aftenposten en diskusjon om bruk av eldre meddommere i retten. Det blir klaget over at *Sløve meddommere skaper vanskeligheter* (Aftenposten 17.12 1999). I Asker og Bærum herredsrett har en vært nødt til å stoppe flere rettssaker på grunn av at enkelte meddommere ikke har fulgt godt nok med. Meddommerne skjønnte ikke hva som foregikk. De hørte ikke, og noen

sovnet. De var rett og slett for gamle, mange var over 80 år. Artikkelen diskuterer om det ikke bør være en øvre aldersgrense for meddommere. I overskriften er ikke sløvheten knyttet til alder. Sløvheten blir først knyttet til meddommernes alder i den fjerde setningen, og da forsterkes sløvheten ved å stille spørsmål ved de eldre meddommers mentale tilstand. Vi kan saklig sett se at det kan være et problem at meddommere ikke følger med i rettsforhandlingene, men artikkelen virker diskriminerende ved de mange negative karakteristikk som hopes opp på hverandre og som delvis gjentas. Meddommere er sløve, rettssaker må stoppes på grunn av deres mentale tilstand, de har ikke skjønt hva som foregikk, de er svekket av høy alder, de er ikke i stand til å skjøtte sine ansvarsfulle oppgaver og de har dårlig hørsel. Underteksten en kan lese ut av dette er at samfunnet må beskytte seg mot de eldre som kommer inn på arenaer som de ikke behersker. Ut med dem!

Forslaget om en aldersgrense skaper debatt og det kommer flere innlegg som stiller seg kritisk til forslaget om en øvre aldersgrense for meddommere. Det blir hevdet at det er udemokratisk, uriktig og unødvendig. Det er skremmende når fagdommere vil sortere vekk eldre, sies det. Eldre tar selv til motmæle. En høyesterettsdommer på 68 og en aktiv kommunepolitiker på 76 år ytrer seg i sakens anledning. De erkjenner at «svekkelse» kan forekomme. En av artikkelskribentene argumenterer med at om en må bryte av en rettssak på grunn av alderssvekkelse i noen meget få tilfeller, er ikke det en god nok grunn til å utelukke personer over 70 år som meddommere. 1999 var eldreåret og et av seniorpolitikkenes mantra var at de eldre er en ressurs.

Artikler som vinkler de eldre som arbeidstakere på en positiv måte er uensartet. Vi får møte frøken Stemme på 80, som har solgt boller hos baker Bruun i 50 år, men uten å ville legge inn årene. Hun er en verdsatt arbeidstaker, med lang fartstid, som det heter. Hun skaper hygge for eldre og trofaste kunder. Den samme positive vinklingen har artikkelen om de to 83-åringene som arbeider i en fiskeforretning på Youngstorget. De håper å kunne arbeide i mange år ennå. De snakker begeistret om sitt arbeid og om berikelsen ved å kunne gå på jobb nesten hver dag. Det er en human touch over disse historiene. De har hatt en lang arbeidsdag, men legger ikke inn årene. På en måte så fremstår de som en slags overlevninger. De arbeider i spesielle bransjer med et litt gammelmodig

preg. De hentes frem som strålende eksempler på innsatsvilje og stå på humør. Men deres eksempel, selv om det er til etterfølgelse, berører ikke problemet om eldre som skyves ut av arbeidslivet når bedrifter omstruktureres og nedbemannes. Eldre arbeidstakere ser ut til å favne vidt når det gjelder alder. De aller eldste eldre arbeidstakere er over 80 år og selger boller og fisk. Men en blir eldre arbeidstaker lenge før offisiell pensjonsalder.

Per Vassbotn på 57 er en omstillingsvillig og risikovillig eldre arbeidstaker, i starten på en ny karriere i databransjen. Overskriften som introduserer ham i Aftenposten lyder: *Se der hacker bestefar* (24.1.1999). Den er en blikkfanger. Den bryter med våre forestillinger om bestefedre. Bestefedre hacker ikke. Det gjør datanerder, men noen bestefedre er mer moderne enn andre og utfordrer våre forestillinger om bestefedregenerasjonen. Ved å hacke trer de ut av en diskursiv sirkel og inn i en annen. Ved å hacke konstitueres bestefar og den eldre på en annen måte enn ved å være så svekket at en ikke kan bekle meddommervervet. De gamle fremstår som en meget uensartet gruppe om vi sammenstiller de ulike bildene eller avisartikler om dem og særlig når det gjelder arbeidsliv.

Det ligger snublende nær å spørre om Per Vassbotn virkelig er eldre. De eldre med kompetanse og utdanning som skyves ut av arbeidslivet er yngre eldre. I avisene er de 50+. De har høy utdanning og har tidligere bekledd lederstillinger. Flere som står utenfor arbeidslivet oppdager at inngangsporten er trang når alderen er 50+. Selv om utdannelsen er god og arbeidserfaringen betydelig, kan de ikke det som skal til for å få en jobb, skal vi tro avisene. De kan ikke selge seg selv. De mangler den moderne kompetanse og fremstår derfor som litt utdaterte. Denne mangel bøtes på gjennom «glasurskurs» (Aftenposten 5.12.1999) og etterutdanning (12.12.). Artikkene om eldre arbeidssøkere med høy kompetanse trekker i to retninger. De har ikke helt det som trengs. De må tilføyes noe – en glasur for å bli mer attraktive. På den annen side har de eldre noe de yngre mangler (11.11.1999). De eldre kan være etiske autoriteter overfor yngre. De eldre har kunnskaper og innsikter som bare erfaring gir. Og de eldre har en mental ballast som er nødvendig i et samfunn i endring. De eldre arbeidstakere både har og ikke har det som etterspørres. På den måten så kan de fremstå som

tvetydige, vanskelig plasserbare og arbeidsgiver kan lett få et ambivalent forhold til de etisk overlegne, men lite glamorøse 50-åringene som attpå til er dyrere.

De eldre både kan og ikke kan. De både utestenges og etterspørres. I Aftenposten står det at ansatte over 55 år har særlig økt sin yrkesdeltakelse (28.11.1999). Og en oppmuntrende rapport fra Sverige forteller at der øker etterspørselen etter erfaring og kompetanse. Det er håp for 50- og 60-åringene i arbeidslivet. Dagbladet bidrar med det positive bildet av den eldre arbeidstaker ved overskrifter som: *Eldre bølgen i sjefstolen* (25.7.1999), samme dag står det: *Unge japper helt ut*. Igjen er det erfaring, kompetanse og lojalitet som vektlegges som den eldres særlige fortrinn. Det understrekes i samtaler med forskere og headhuntere at en ikke lenger rynker på nesen av å ansette en 50-åring. Vi kan tolke slike utsagn dit hen at arbeidsledere har overkommet en fordom. Det er verdt å legge merke til bruken av det negative bildet «å rynke på nesen» for å understreke en positiv endring. Et spørsmål er om denne positive trenden vil holde seg, eller om det vil komme et backlash, når tidene blir dårligere. Da må de eldre kanskje igjen stå foran personalsjefens kontordør med en «glasert» CV i hånden. Det fremheves videre i Dagbladet samme år at en leter etter folk som har møtt veggen og gjort feil. Tanken er at en lærer av sine feil. I slike oppslag blir to onder, både alderen og feilene, vendt til noe tilsynelatende positivt. Men det må altså argumenteres for at 50-åringer kan brukes i arbeidslivet. At ikke-diskriminerende praksiser må argumenteres for, og belegges med forskningsresultater, kan tyde på at det ligger en kulturelt skapt skepsis til eldre arbeidstakere innenfor noen sektorer av arbeidslivet. De eldre kan godt stå bak en disk uten å ha «møtt veggen» og uten å ha en «glasert» CV i hånden. De eldre som er i arbeid er de svært gamle og eksepsjonelle arbeidstakerne som snakker om seg selv, sine kunder og sin lange arbeidskarriere. Det er 70- og 80-åringene. De er kuriosa. De som blir satt utenfor arbeidslivet er yngre enn de som portretteres og fremdeles er i arbeid. Kanskje vi kan avdekke en normalitetsdiskurs her. Det er avvikene det snakkes om. Det er avvikende å stå i arbeid når en er over 80 år, og det er avvikende å ikke arbeide når en er høyt kvalifisert 58-åring. Men det er ulike systemer 50-åringene er utenfor og 80-åringene arbeider innenfor. Om vi ser på utviklingen fra

1999 til 2003 kan det se ut som om det er blitt en større åpenhet omkring problemet eldre arbeidstakere. I 1999 synes de utstøtte å ha hatt et beskyttelsesbehov. Det ble snakket om eldre arbeidssøkere i generelle vendinger. Det ble snakket på vegne av dem. Det var bedriftene, konsulentfirmaene som skulle hjelpe 50-åringene inn på arbeidsmarkedet som talte, og som problematiserte eldres forhold til arbeidslivet. I 2003 står de utestengte frem med navn, alder og yrkeshistorie. Den 25.5. har Aftenposten følgende oppslag. «*Det foregår en grov diskriminering på arbeidsmarkedet*» sier den 58 år gamle sivilingeniøren Tor Hofstad. Han er utestengt og spør om hvem som vil ha en 58-åring? De er ofre for uheldige omstendigheter, konjunktursvingninger og et brutalt arbeidsliv. *De møter fordommer* (6.4.), *De er for dyre* (7.1.) og *De datadiskrimineres* (2.10.).

Mange av artiklene om eldre arbeidstakere er faktaorienterte. De bygger på undersøkelser og er saklige i sin fremstilling. Som når en artikkel bygger på en undersøkelse fra Finansforbundet, som finner at det ikke er manglende omstillingsevne eller ny teknologi som hindrer de over 55 år i å trives i arbeidet. Det er ifølge denne artikkelen fordommer mot seniorer og konkurransen fra yngre som presser på. Andre artikler er like faktaorientert og refererer til forskning og undersøkelser som avspeiler et arbeidsliv som ikke alltid er like positivt innstilt til eldre arbeidstakere. Vi kan spørre om reportasjer og gjengivelser som dette er nøytrale virkelighetsbeskrivelser. Bidrar de til at det danner seg negative forestillinger, eller befester de allerede eksisterende forestillinger om eldre arbeidstakere, eller er de et uttrykk for en åpenhet om et problem? Vi kan også spørre: Hvem er det som kommer dårligst ut i disse reportasjene? Er det 50-åringene som har erfaring og er arbeidsvillige eller er det arbeidsgiverne som skyver dem ut? De utestengte fremstår både som tapere og ofre på et tøft arbeidsmarked, og som kompetente og omstillingsvillige. Det er et uklart bilde som tegnes av den eldre utestengte arbeidssøkeren. Han/hun har feilet, men er villig. Hva sitter en igjen med av kunnskaper og eventuelle fordommer om eldre arbeidstakere etter å ha lest disse artiklene? Arbeidslivet, slik det fremstår i de fleste av artiklene, diskriminerer eldre arbeidstakere. Et spørsmål blir da hvordan disse diskriminerende holdningene og praksisene virker tilbake

på publikums oppfatninger, og hvilket bilde de danner seg av den «eldre» arbeidstaker med avisenes hjelp.

En blir eldre tidligere i arbeidslivet enn ellers i livet. Grensen for hvem som er en eldre arbeidstaker går ved 50 år. Innenfor EU-systemet er en eldre arbeidstaker 45 år. Dette får vi til fulle demonstrert i Dagbladet den 25.7.1999. Der nevnes en rekke fremtredende folk over 52 år som fremdeles holder koken. Det er folk som i «høy alder» har fått nye verv eller som har gjort nye karrierer. Trygve Hegna (54) provoserer og informerer fremdeles med til dels oppsiktsvekkende finansnyheter, leser vi. Antakelig ville både Trygve Hegnar og en rekke av de nevnte personene ha seg frabedt å bli omtalt som at de «fremdeles» holdt koken. Ved bruken av adverbet fremdeles er det underforstått at de bryter med en forventning. Man skulle forvente at de ikke lenger «holdt koken». De var rett og slett for gamle til at det skulle kunne skje. Ved en slik reportasje, uansett hvor velment den måtte være, gjør en knefall for arbeidslivets aldersstereotyper. Når en er over 50 er en «eldre» og da er det ikke å vente at en «holder koken».

Det kan se ut som om betegnelsen «eldre» brukes for mange aldersgrupper og at bruken er differensiert. Når den virksomheten personen er knyttet til har med det pulserende livet å gjøre, blir en fort «eldre». En er eldre arbeidstaker som 45-åring i noen sammenhenger, mens en i andre sammenhenger ikke blir eldre før en er over 70, kanskje svekket og ikke lenger skikket som meddommer.

Det positive kontra det negative aldringsbildet

Påstanden om at eldre mennesker er underrepresentert i media er svekket. De synes. En annen påstand er at selv om de synes, fremstår de enten som ofre for skandaløse forhold som regel i forhold til den alltid sviktende omsorgstjenesten, eller så blir de innringet av en annen stereotypi. Det er de eldre som «kan» tross sin alder. Vi har med to eldrebilder med motsatt fortegn å gjøre. Et «hoppla-bilde» som vi kan kalle det, og et elendighetsbilde. Selv om dette er ytterpunkter og stereotyper som ikke fanger inn den statistiske majoritet av eldre mennesker, er det ikke uten betydning hvilke av disse bildene vi oftest blir presentert for. Vi har sett at når vi har analysert observasjonskategoriene eldreomsorg og kriminalitet fremkalles et offerbilde. Det

gjelder til en viss grad for observasjonskategorien arbeidsliv. De eldre blir ranet, utsatt for vilkårlig behandling eller utestengt. Elendigheten står sterkt i disse fremstillingene.

Men hva med de andre observasjonskategoriene; fritid, helse økonomi og «annet». Hvordan faller disse temaene ut i forhold til det dikotomiserte eldrebildet? Bidrar de til en nyansering, eller bidrar de til å fryse fast det dikotomiserte eldrebildet? De aller fleste av de ca. 400 artiklene som faller inn under de andre observasjonskategoriene, fremstår enten som elendighetsbeskrivelser eller positive fremstillinger: Se hva de kan! Det er få nøytrale artikler. Noen temaer er gjengangere, mens andre er respons på ytre hendelser. I 2003 var det rundt jul for eksempel svært kaldt i Oslo. I Aftenposten forekommer det mange artikler om eldre som fryser, blir lagt inn på sykehus med kroppstemperatur under 30 grader for de kan ikke betale strømregninger. Likeledes får vi i 2003 en serie artikler som handler om eldre som blir fratatt sertifikatet og på den måten får forringet sin livskvalitet, samtidig som det påvises at eldre bilførere er en fare for seg selv og andre i trafikken. Det viser seg også i følge Aftenposten at flere eldre bilførere faktisk lider av Alzheimer. De eldre er ikke bare et problem for seg selv. De skaper også problemer for andre.

Artikler sortert etter positivt/negativt fokus – avisene sett under ett 1995-2003. Artikler totalt (eksl. eldreomsorg, økonomi og annet).

	Antall	Andel
Positivt fokus	160	39
Negativt fokus	248	61
Totalt	408	100

Om de eldre ikke er så usynlige i avisspaltene som en kanskje kunne tro, er det et tema som glimrer med sitt fravær, og det er de eldres familieliv. Om de har familie, er det de horisontale og ikke de vertikale bånd som vektlegges. De eldre, og særlig bestemor, har gode relasjoner til sine barnebarn og barna er gode omsorgspersoner og hjelpere for sine eldre foreldre. I Dagbladet kan vi lese at *Voksnes barns ansvar for foreldrene er fortsatt levende i den norske velferdsstaten* (14.4.2003). I den grad eldre mennesker har ektefeller, er det en ektefellerelasjon som

er truet av oppløsning. Det er to farer som truer det eldre ekteparet. Vi kan kalle det en ytre og en indre fare. Den indre faren er Alzheimers sykdom. Ektefellen er fysisk tilstede, men glir bort. *Jeg mister min kone stykkevis. Sakte, men sikkert tar sykdommen henne lenger og lenger bort fra oss*, sier Kaltenborn til Aftenposten (19.9.1995). I Bergens Tidende kan vi lese om det samme. Der forteller en kvinne om det savn hun opplever: *Jeg savner mannen min veldig. Etter at Arnt fikk Alzheimer er han blitt en annen person. Sykdommen gjør at han glir langsomt fra meg*. Hun forteller at hun innser at hun er alene, selv om ektemannen fremdeles lever (12.10.95). Slike ektefellerelasjoner er tvetydige. Det er et fysisk nærvær som beskrives. Men den ene ektefellen er mentalt fraværende. Ektefellene kan sitte og holde hverandre i hendene. Men hvem holder hverandre i hendene? Den ømhet som en slik handlig vanligvis er uttrykk for, blir i disse fremstillingene til en forvirret handling. Det er ikke lenger ektefeller som sitter og holder hverandre i hendene. Ektefellerelasjon har opphørt. *Han betrakter meg sikkert som en mor*, sier ektefellen til Alf. Så mye er det igjen av ekteskapet, når ekteskap mellom eldre omtales slik i avisene. Det er ikke lykken, men ulykken det dveles ved. Selv det tilsynelatende normale og lykkelige må skjule en ulykke for å finne plass i avisenes spalter når det dreier seg om forholdet mellom eldre ektefeller. En 90 år gammel kvinne forteller om sitt ekteskap med en tyrann av en mann – et tyranni som varte livet ut. Overskriften lyder *Overgrep uten aldersgrense*. Det lykkelige eldre ekteparet kan skjule en mørk hemmelighet. Først da kan det se ut som om det «lykkelige» eldre ekteparet er interessant for avisens lesere (Bergens Tidende 8.6.1999).

Den andre er den ytre systemtrusselen. Ektefeller blir skilt på grunn av omsorgssystemets mangler. Ektefellene blir skilt fordi den ene er syk og den andre frisk, eller de har sykdommer som er så forskjellige at de ikke lar seg innpasse på samme sykehjem. Systemet er ikke fleksibelt nok til å takle en for stor ubalanse i eldre ektepars helsetilstand. Det så vi i eksempelet med den kreftsyke Alf Petter Aarseth, som ble skilt fra sin kreftsyke kone. Det måtte mediaoppslag til for å forene dem. Like bra gikk det ikke med Konrad og Ingjerd som fikk sin historie fortalt i Dagbladet (2.9.1999). De hadde vært gift i 65 år og kjent hverandre i 70 år – nesten hele livet, men kommunen ble nødt til å skille

dem. Den ene var sykere enn den andre. Denne ubalansen kunne ikke kommunen takle. Konrad kom på sykehjem mens Ingjerd måtte bli hjemme. I en alder av nær 90 år ble de atskilt. De hadde ikke tidligere vært borte fra hverandre. Når ekteparet vel er plassert på hvert sitt sted kan man i lese: Vi er like begeistret for hverandre i dag som den gang vi traff hverandre, sier Ingjerd. Her er det en mental nærhet, men en fysisk atskillelse. Det er ikke ofte at den mentale og den fysiske nærhet forenes i avisene når det gjelder gamle mennesker. I avisene handler de eldres ekteskap om atskillelse.

De eldre fremstilles stort sett som enkeltpersoner, og sjelden i relasjon til andre. Det kan virke som om eldre mennesker verken har søsken eller ektefeller, men kuriøst nok har de et potensielt sexliv. Det fanger avisenes oppmerksomhet i noen grad. I Dagbladet kan vi lese at *«en forventer storinnrykk av yre finner under helgens sexfestival for eldre (7.8.1999)*. Arrangementet skal skje i forbindelse med FNs år for eldre. En talsmann for festivalen i Kutemajärvi sier at festivalen skal invitere eksperter som skal kåsere om blant annet potensmiddelet Viagra. Og Aftenposten følger opp med det glade budskap om at både bestemor og bestefar gjør det. Artikkelen er et referat fra den samme sexfestivalen. Det er en dobbelt bunn i denne teksten om at besteforeldre gjør det. Ved å begrepsfeste sex på denne måten gjør journalisten det nesten til noe illegitimt. En skjuler den seksuelle aktiviteten bak det tilsynelatende meningslette ordet «det», men når «det» kontekstualiseres, blir «det» betydningstungt og en gjør sex til en lyssky aktivitet. Artikkelen oppfordrer på samme tid både bestefedre og bestemødre til å gjøre «det» mye oftere. Hele artikkelen er skrevet i en stil som opprettholder en forestilling om at seksuell aktivitet og høy alder (i denne sammenheng folk over 60 år) ikke hører sammen. Stilen og de sekvenser som beskrives undergraver budskapet som er festivalens formål å gjøre sex til noe naturlig for eldre mennesker. Det er en reportasjepreget artikkel som forsterker den forestilling eller fordom at bestemor og bestefar slett ikke bør gjøre «det». Om de gjør «det» så fremstår de både som litt latterlige, og «det» som litt naturstridig, for de må ha hjelp. Da er en kort notis i Aftenposten om det samme temaet 20.3.2003 av en helt annet karakter. Da kommer de med en saksopplysning om at stadig flere eldre har et aktivt sexliv. Det viser en

foreløpig ikke-publisert studie blant 70 år gamle kvinner og menn i Göteborg. Da undersøkelsen startet for 30 år siden, svarte 75 prosent av de spurte at de var positivt innstilt til sin egen seksualitet. Nå er 95 prosent fornøyd. Mens den første reportasjen befestet en fordom, kan forskningsrapporter være med på å naturliggjøre Eldres seksualliv.

Nesten uansett tema som berøres, både kan og kan ikke de eldre. Økonomien er både god og dårlig. De klarer ikke å betale strømregningene, men de nyter sin fritid. Det er et dikotomt bilde som tegnes – de elendige mot de grensesprengende eldre. De grensesprengende «hopla-eldre» kommer stort sett i to varianter. Det er den spreke og den lærevillige eldre og kanskje overraskende skrives det også litt om den forfengelige eldre som vil fettsuges i en alder av 80 år. Vi har i mange sammenhenger hørt om de spreke gamlingene. Det overrasker oss ikke lenger at 80-åringene går på ski og kaster seg nedover slalåmbakken (Dagbladet 8.2.1999). Vi leser at Anders Bergei ikke er noen sinke i heiskøen. Han skal helt til topps. Når det skrives at han ikke er noen sinke og at han skal helt til topps, skrives det for å motbevise den allmenne antagelsen at eldre formodes å være sinker, selv i slalåmbakken. Om de kjører slalåm går de av midt i bakken. Teksten, til tross for den meget positive vinklingen, er skrevet av en ganske beundrende journalist som får kramper i bena når han prøver å følge den spreke 86-åringen ned bakken, men artikkelen spiller i utgangspunktet på en underforståthet om alderens sendrektighet og skrøpeligheit. I begynnelsen av artikkelen er aldersfokus sterkt. Men når 86-åringen er etablert som slalåmentusiast, som behersker teknikken, forsvinner en del aldersmarkører i teksten, og vi kan lese at Anders er utstyrsfrik. Han bytter ski hver annet år. Han blir stadig bedre. Dette kunne være skrevet om en 13-åring. Han blir etter hvert aldersløs.

De spreke eldre trimmer. Og det er mange og positive artikler om eldre som driver trim, mosjonsidrett og som konkurrerer. Artiklene er positive i tonen og deskriptive i sin karakter. Flere idrettsveteraner forteller om sin idrett og sin idrettskarriere. De forteller at senioridretten blir tatt på alvor av arrangører og utøvere, for eldre idrettsutøvere blir utsatt for dopingkontroller Dagbladet (11.10.1996). Det er en sterk alvorsmarkør, selv om kontrollen av veteranene er lavt prioritert.

Det er eldretrimmen som får flest oppslag. Avisenes omtale av eldretrimmen er av to slag: Den er en form for opplysningsartikler hvor det påpekes at det er sunt og aldri for sent for eldre å trene, og at de eldre i økende grad inntar treningsstudioene. Disse artiklene er ikke personfokuserte. Med en gang et enkelt individ kommer i fokus, er det som regel eldre som sprenger grenser. De utfordrer vanlige forestillinger om hva eldre kan og klarer på tross av alderen.

Henrik Bang er en slik grensesprenger. Han er en sprek eldre mann på 86 år. Treningssenteret er hans annet hjem (6.3.1999, Bergens Tidende). Rene eldrepartier er ikke noe for han. Han har vært fysisk aktiv hele sitt liv og er sprekere enn mange 50- og 60-åringer. Han setter i gang datamaskinen på tredemøllen som den enkleste ting av verden. Her har vi et bilde av en mann som bryter med forventningene både fysisk og mentalt. For når det påpekes at noen gjør noe som den enkleste ting av verden, så er det underforstått at det bør forbause. 86-åringer setter ikke i gang datamaskiner som den enkleste ting av verden. Gamle mennesker bør ha vanskeligheter med datamaskiner. De bør be om hjelp, kan det virke som om artikkelforfatteren mener, men Henrik Bang klarer seg uten hjelp. Det understrekes av artikkelforfatteren. Artikkelen er preget av ambivalens. Det er både beundring å spore for den fysiske styrke og utholdenhet denne mannen utviser, men den er og verdighetsfraskrivende, når det påpekes at han klarer datamaskinen som «den enkleste ting i verden». Den samme noe nedlatende tonen finner en igjen når forholdet til instruktørene beskrives. Selv i hans høye alder blir han distraheret av søte instruktørdamer, men ikke så meget at det går utover treningen. Det spilles både på kjønns- og aldersmotsetninger. Kjønnsdikotomien forsterkes når aldersforskjellen blir så stor som den er, mellom den 35 år gamle treneren og den 86 år gamle mannen. Relasjoner mellom eldre menn og unge kvinner er illegitime, og de eldre mennene fremstår lett som forfengelige og litt latterlige figurer. Henrik Bang redder seg, for om han lar seg distrahere, holder han progresjonen. Han redder seg, men selve sammenstillingen underforstår en mulig illegitim relasjon.

Det er færre oppslag om intellektuelle prestasjoner enn sportslige. Men noen finnes. Igjen er ofte regelen fokus på den ene ener som lærer nye ting i høy alder. Aftenposten (1.9.2003) skriver om den 82 år gamle

kvinnen som skal studere aldersdemens ved Høgskolen i Tromsø. Ikke bare bryter hun alle forventninger til hva gamle kvinner formodes å gjøre, men hun hjelper også det desentraliserte studie på fote. De opplysningene vi får om den 82 år gamle Edith Charlotte Antonsen, og måten hun blir presentert på, bidrar til at vi tror at hun kommer til å gjennomføre sitt forsett. Presentasjonen skaper tillit. Det er ingen «på tross av høy alder» argumenter i artikkelen. Vi får vite at hun er utdannet sykepleier og har vært helsesøster til hun var 74 år. Artikkelen og fremstillingen skaper respekt for den eldre kvinnen.

Artikler om eldre som bryter barrierer kan skrives på mange måter – måter som skaper fordommer og bryter ned fordommer. Vi finner ikke bare individuelle, men også kollektive portretter av lærevillige eldre. Eldre går for eksempel på kurs for å lære data. Nærmere hundre pensjonister i alderen 62 til 91 år har gått på datakurs i Steinkjer (Aftenposten 24.10.1999), og det finnes ingen øvre aldersgrense for å lære å bruke PC i følge Aftenposten (24.10.1999). Slike kollektive portretter er gjerne nøytrale i formen. De forteller oss at eldre mennesker er lærevillige. Underteksten er at alder er ingen hindring for å lære noe nytt. Det er mange som lærer noe nytt. Det er en optimistisk tone i disse artiklene. De eldre kommer selv til orde og forteller om sin arbeidsglede. En kan spore en forskjell mellom de artiklene som snakker om de eldre, og de artiklene hvor de eldre snakker selv. Når gamle mennesker selv kommer til orde, møter en fordomsfrie eldre mennesker som tilsynelatende ikke har noen problemer med alderen. I en artikkel i Dagbladet (4.10.2003) om jakten på evig ungdom, møter vi blant annet fire damer i 80-årsalderen som drikker tran, trimmer og synes å leve godt med sine rynker. Om det fantes en pille som holdt dem yngre, ville de da tatt den, spør journalisten. *Nei, svarer de gamle damene: Hva skal vi med evig ungdom?*

Det kan synes som om alder, eller det å være gammel, er et større problem for dem som ikke er det, de unge og de unge middelaldrende, enn for de eldre selv. Vi kan spørre på hvilken måte det da påvirker fremstillingen av de eldre i avisene at de fleste journalister er unge eller middelaldrende. En undersøkelse (Coupland, 1991) viser at samtaler mellom unge og gamle fører til andre identitetskonstruksjoner hos den eldre, enn samtaler mellom to eldre mennesker. Samme fortelling kan

føre til forskjellige definisjoner av alder, alt etter hvem som fremkaller fortellingen. Når eldre samtaler med andre eldre legger de vekt på sin egen mestring. Når yngre snakker med eldre, fremkalles lett offerbildet. Det viser seg at den eldres identitet ofte blir skapt gjennom valg gjort av den yngre samtalepartneren. Den yngre har ikke nødvendigvis erfaring nok til å justere det stereotype eldrebildet. Kanskje er det slik med avisens eldrebilder også?

Det er blitt hevdet, og det bekrefter også denne undersøkelsen, at avisene ikke speiler realitetene i de eldres liv. Det er ikke en ganske oppegående fru Olsen som lever et vanlig hverdagsliv vi blir presentert for. Vi møter enten den gebrekkelige fru Olsen som mangler plass på sykehjem, eller vi møter den spreke fru Olsen som daglig trimmer. Avisene henvender seg til et stort publikum. Avisene må tiltrekke seg oppmerksomhet for å vinne kampen om lesere. Oppslag om eldre er ikke prioritert stoff. Eldrestoffet skal konkurrere med nyheter, sporten og underholdningsindustrien. Avisene konkurrerer om oppmerksomhet, og om publikum. For å vinne denne kampen dramatiseres stoffet. En måte å gjøre dette på er å presentere ytterpunkter. Den totale lykke, eller den totale ulykke. Dette bildet ble på mange måter rettet opp da serien «Eldrebølgen» gikk på fjernsynet i 2003. De unges reaksjon på den reality-serien var at de eldre er jo akkurat som oss. Men til tross for at eldre er som andre så er det grunner til at stoff om eldre i avisene får den form det får. Det ene er de betingelser avisene arbeider under og det andre kan være den kulturelt skapte aldersfobi som mange under 50 år synes å lide av.

Andre medier

Gammel eller eldre er et ord med uklare referanser. «Hoppla-bildet» blir grepet begjærlig av enkelte deler av mediebransjen, reklamebransjen og forsikringsbransjen. De yngre eldre, som er disse bransjenes målgruppe, er interessante fordi de snart er den eneste aldersgruppen som ikke har bundet opp hele inntekten i studie- og boliglån. Det er ikke lenger de som ble født før første verdenskrig som entrer pensjonistenes rekke, men generasjonen som ble født i 1930-årene. Den nye eldregenerasjonen er annerledes enn tidligere tiders. De elementene som under-

strektes og plukkes ut for å skape det nye alderdomsbildet, som passer til den nye generasjonen av eldre, har positive fortegn. Ser en på et blad som *Vi over 60*, legger en straks merke til den vekt som blir lagt på reportasjer om og reklame for reiser til fjerne og fremmede land. Det reklameres ikke med eldresenterreiser til Årjäng, men reiser til India, Israel og andre eksotiske reisemål. Alderen over 60 er blitt mulighetenes og frihetens livsfase i slike fremstillinger. De yngre eldre fremstilles som de kraftfulle nye konsumenter. Disse bildene mangler stort sett i de avisene vi har gjennomgått. *Vi over 60* presenterer seg som bladet for dine beste år. Hva gjør du da? Du holder deg i form. Du kjøper hus i Frankrike. Du smiler ustoppelig. Du forelsker deg i en jevnaldrende. Kjærligheten er legitim, når blikket rettes mot en som er på din egen alder.

Det er påfallende at alle numrene av bladet har smilende og glade mennesker på forsiden. Det må være morsomt være over 60. Gled dere. Det samme budskapet selger den amerikanske pensjonistboligindustrien. En annonse lyder: People have chosen Arizona as their home during the best years of their lives – retirement (McHugh 2003). Men det kreves både helsemessige og pekuniære ressurser for å nyte det livet som så sterkt blir anbefalt. Om pensjonisttiden skal kunne være «the most enjoyable time» kreves det fravær av sykdom og slit. Pensjonist-samfunnene, slik de annonseres for i den amerikanske pensjonistboligindustrien, er ekskluderende. For å kunne nyte «the beste years» sammen med andre, må de andre som deg selv være friske og velhavende. Når du blir syk er det andre som får ta seg av deg for at utopien om «the beste years» skal kunne holdes ved like. Bladet *Vi over 60* har et mer realistisk forhold til de beste år. Den smilende forsiden har et bitema som leder tanken hen på at de beste år kan være over før du vet det. Alzheimer, død eller svekket hørsel finnes i forlengelsen av de beste år, men det kan en lese om først langt inne i bladet. Om vi sammenligner avisens oppslag med oppslagene i bladet *Vi over 60* så fremstår avisene på en måte mer virkelighetsnær. *Vi over 60* selger en drøm til dem over 60. De selger en drøm om en perfekt pensjonisttilværelse. Avisene bekymrer seg og elendighetsbildet står sterkt. Målgruppene er forskjellige, men sammen gir de en ganske god fremstilling av hva det innebærer å bli eldre – på godt og vondt.

Litteratur

Bay, A. & Saglie, J. (2003). I verdens rikeste land. Pressens dekning av velferdsstaten 1969-99. Oslo: NOVA Rapport 25/03

Bergstöm, G. & Borèus, K. (2000): *Tekstens mening og makt*. Studentlitteratur

Bruun Pedersen; J (1983): *Det medieskapte ældrebillede – kan det rokkes ved?* Roskilde Universitetscenter

Coupland, J. (1991): Intergenerational discourse. *Aging and Society*, vol. 11., nr. 2

Danielsen, K.(2003) Alderdommen I skjønnlitterære fremstillinger. *Aldring og livsløp*, nr 2/3

International Encyclopedia of the Social Sciences (1967)

Mchugh,E. Three Faces of Ageism: Society, Image and Place. *Aging and Society*, vol, 23, nr. 2

Meyer, G. (2003): Gamle bilder og nye spørsmål. Ældrebilledet i mediene. *Ældreforum*, Odense

Riis, P. (2003): Journalistikken og dens vitenskabelige kilder – formidlingens etikk. I Ældrebilledet i mediene. *Ældreforum*, Odense

Rørby, B.(1998): Ældrebilleder – mellom mennesker og medier. I Blaakilde, A.L & Swane, C. (red.) *Aldring og ældrebilleder*. København, Munksgaard

Sten, R. (2004): Mange – men færre – ofre. *Samfunnsspeilet*: nr. 3 2004)

Vabø, M (2002). *Kvalitetsstyring og kvalitetsstrev: nye styringsambisjoner i hjemmetjenesten*. Oslo: NOVA Rapport 18/02